

Ս'եռեալ է արդ համայն ի տանս ամայի .
Լ'ըտասուակաթ զոյգ մ'աչաց լոկ անդ հայի .
Սպասեմ յանգէտս՝ առ ինչ, երթամ եւ կամ ուր .
Վիրկս առ ոչինչ բանամ, փակեմ եւ ի զուր :
Տիւք եւ գիշերք ինձ համակեալք միագոյն ,
Լ'ըթք եւ յոյս՝ յանձն իմ մեռեալք զուգագոյն :
Լ'յլ ձեռք Տեառն հար ըզքեզ, իմ սիրտ, կ'աց անդոյր ,
Ու ի ցաւս քո նմա տուր համբոյր :

ԼԱՄԱՐԴԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լուդովիկոս ԺԶ-ին վարքն ու մահը :
(Տես երես 295)

Լ'ըդէն ես Վիւրժին հետ խօսելու յարմար առիթ մը գտեր էի, և իր ձեռքովը թագաւորին վրայօք Լ'ըդիսաբեթ խաթունին լուրեր կը խրկէի : Լ'ըկրորդ օրը Վիւրժի ըսաւ ինձի թէ « Լ'ըդիսաբեթ խաթունը վարպետութեամբ մը աս նամակը տուաւ ինձի որ քեզի բերեմ » . և հանեց թղթի կտոր մը տուաւ . ասիկայ ասեղի ծայրովը գրուած էր, որուն մէջ կը խնդրէր թէ թագաւորին աղաչեմոր իր ձեռքովը քանի մը տող բան գրէ ու խաւրէ : Լ'ոյն իրիկունը աս բանս թագաւորին իմացուցի . ան ատեն ինքը քովի ունեցած թանաքովը, որ իրեն տուեր էին դատաստանը սկսած օրէն, քանի մը տող գրեց իր քրոջը, և առանց կնքելու ինձի տուաւ՝ ըսելով թէ « Լ'նանկ անփնաս բաներ գրեր եմ, որ ինչ մարդու ձեռք ալ իյնայ նէ՝ չեմ վախնար » . և հրաման տուաւ որ կարդամ, բայց ես չկարդացի :

Լ'ըկրորդ օրը այդ նամակը Վիւրժին տուի . և ինքը ասոր պատասխանը բերաւ ինձի առջինին ոճովը գրուած, որն որ կծիկ մը ձևացուցած էին . Վիւրժի իմ դրանս քովէն անցնելու ատեն անկողինիս տակը ձգեց : Թագաւորը շատ ուրախացաւ տեսնելով որ իր ընտանեաց վրայ լուր առնելու այս կերպը լաւ կը յաջողէր . իր գրած տոմսակ-

ները ինձի կու տար, և ես դերձաններ վրան պլլելով՝ կծիկ մը կը ձևացընէի . իսկ Վիւրժի գրուածքները այն դարանին մէջէն կ'առնէր կը տանէր, ուր որ կերակրոյ պնակները կը դրուէին, ու այլ և այլ կերպեր կը բանեցընէր որ եկած պատասխանները անփնաս ձեռքս հասցընէ . իսկ երբոր ես զանոնք թագաւորին կու տայի, միշտ կը զգուշացընէր ինքը որ զիս շատ վտանգի մէջ չձգեմ :

Պահապաններուն ինձի տուած մոմ պատը միշտ թղթի մէջ պլլած ու չուանով մը կապած կ'ըլլար . երբոր աս չուանի կտորները քովս շատցան, թագաւորին միտքը ձգեցի որ կրնար ատոնցմով Լ'ըդիսաբեթ խաթունին հետ դիւրաւ թղթակցութիւն մը հաստատել . վասն զի անոր խուցին պատուհանը ճիշդ իմ խուցիս քովի եղած պզտի սրահին պատուհանին վրան ըլլալով, կրնար Լ'ըդիսաբեթ խաթունը գիշերները չուանով նամակ կամ ուրիշ բան ձեռքս հասցընել պատուհանէն վար իջեցընելով . և ամենեւին վախ մը չկար որ թղթերը պատահամբ պարտէզը իյնան, որովհետեւ ամէն պատուհանի դիմաց դուրս երկնցած դարանի պէս տեղեր կային : Լ'ս ճամբով կրնային վերիններն ալ իրենց գրածին պատասխանն ընդունիլ, ինչպէս նաև կրնայինք տալ իրենց քիչ մը թուղթ ու թանաք, որոնցմէ բոլորովին զրկուած էին : « Լ'հա մէկ նոր հնարք մը, ըսաւ թագաւորը, զորն որ կրնանք գործադրել՝ երբոր մեր հիմակուան ճամբան խափանուի » : Լ'ս ի-

րաւցընէ անկէ վերջը սկսաւ թագաւորը աս հնարքս 'ի գործ դնել . ամէն օր իրիկուան 8^{ին} կը սպասէր որ թուղթ առնէ ու տայ . և ես նոյն միջոցին իմ խուցիս ու ան ըսած սրահակին դռները կը գոցէի , և միանգամայն պահապանները խօսքի կը բռնէի ու խաղի կը զբաղեցընէի՝ որ եղած թղթակցութեան կասկածի չերթան :

Նոյն օրերը Սարշան անունով աշխատաւորի մը , որ ընտանեաց տէր մարդ էր , իր երկու ամսուան ծառայութեան վարձքը գողցուեցաւ Տաճարին մէջ , որ 200 Ֆրանգի չափ բան մըն էր . աս կորուստս իրեն համար մեծ բան մը կը սեպուէր : Եւ թագաւորը տեսնելով աս մարդուս մաղձոտութիւնը , որուն պատճառը արդէն գիտէր , հրամայեց ինձի որ Սարշանին 200 Ֆրանգ տամ , և թէ պատուիրեմալ իրեն որ բնաւ մէկու մը չըսէ , և ոչ ալ շնորհակալ ըլլայ , վասն զի կրնար փորձանք մը գլուխը գալ . Սարշան երբոր աս բարերարութիւնս տեսաւ , շատ աւելի երախտապարտ կերպով սկսաւ ծառայել :

Եւ թագաւորը իր ընտանիքէն բաժնուէլէն ետքը , չուզեց ալ պարտէզը քալելու իջնալ . երբոր իրեն աս բանս կ'առաջարկէին , կ'ըսէր թէ « Սինակ քալելու ախորժ մը չեմ զգար . իմ զուարճութիւնս իրենց հետ քալելուն վրան էր » : Բայց որ զարմանալին է՝ իր սիրելիներէն բաժնուած և թէպէտ գրեթէ ձեռքով դրածի պէս գիտէր իր գլխէն անցնելիքներն ալ , բնաւ գանգատ մը չէր ընէր . վասն զի արդէն զինքը հաւածողներուն բոլոր թողութիւն տուած էր , և իր ամէն օրուան հոգեւոր ընթերցմունքներէն նոր զօրութիւն մը կ'առնէր զինքը ամուր բռնելու համար : Եւ որ օրուան մէջ երբեմն խուցէն դուրս ելլար նէ , միայն առողջութեան և ուժ առնելու համար կ'ելլար : Ինձի հետ անանկ կը վարուէր՝ իբրեւ թէ մեծ աստիճանի մարդ մը ըլլայի և ոչ թէ ծառայ . նոյնպէս նաեւ իրեն պահապանութիւնող մարդկանց հետ ալ անանկ կերպով մը կը վարուէր , իբրեւ թէ ամենե-

ւին գանգատելու ու տոգոհութեան առիթ մը ունեցած չըլլար , ինչպէս որ կը վարուէր ատենօք իր հպատակներուն հետ : Եւ խօսակցութիւնը շատ անգամ անոնց կացութեանը , ընտանեացն ու որդւոցը վիճակին վրայ կ'ըլլար . երբեմն ալ իրենց արուեստին և պարտքերուն վրայ . բայց անանկ խելքով կը խօսէր , որ լսողները կը զարմանային իր իմաստութեան ու անչափ գիտութեանը վրայ , և կը հիանային ալ թէ ինչ վայելուչ կերպով իր հանձարը կը գործածէր : Եւ անկ խօսքեր իր սրտին ազնուութենէն միայն կը բխէին , և ոչ թէ իր վիշտերը փարատելու համար կը զուրցէր . վասն զի իր ունեցած հաստատուն համակամութեամբը ամէն բանի կը յաղթէր :

Վեկտեմբերի 19^{ին} չորեքշաբթի օրը թագաւորին ամէն օրուան սովորական եղած նախաճաշիկը տարի , առանց խղանակաց պաք ըլլալը մտածելու : « Եսօր պաք է » , ըսաւ թագաւորը . և հարկ եղաւ որ բերածս նորէն ետ դարձնեմ : « Վու տիրոջդ պէս անշուշտ դուն ալ ծով պիտի պահես » , ըսաւ ինձի ծաղրելով մը պահապաններէն մէկը , որուն անունն էր Տորա տը Վիւպիէր : « Եւ , պարոն , պատասխանեցի ես իրեն , այսօր կարօտութիւն ունիմ նախաճաշիկ ընելու » : Եւ դէպքէս քանի մը օր վերջը թագաւորը ինձի օրագիր մը տուաւ , զորն որ Պ . Սալէրպը բերած էր իրեն , և որուն մէջ աս դիպուածը պատմուած էր բոլորովին փոխաժ . « Սարգա , ըսաւ , և կը տեսնաս որ ինչպէս զքեզ անզգամի տեղ դրեր են . անշուշտ աւելի կ'ախորժէին՝ թէ որ կարենային կեղծաւորի տեղ դնել նէ » :

Նոյն օրը դարձեալ թագաւորը սեղանի նստած ատեն իրեք կամ չորս պահապաններու դիմաց ըսաւ ինձի . « Եւրեքսասաներորդ տարին լմնցաւ այսօր . առաւօտունէ աւելի զքեզ փութոտ կը տեսնամ հիմա » . մէկէն իմացայ թէ ինչ կ'ուզէ ըսել : Եւ վերջը վրայ բերաւ . « Եսօր իմ աղջկանս ծննդեան օրն

է . . . ո՛հ , այսօր իր ծննդեան օրն ըլլայ , սիրտը ելած կերպով մը կրկնեց , և չկարենամ տեսնալ զինքը , : Աչքերը արցունքով լեցուեցան , և խոր լուռութի մը պատեց խել մը ատեն :

Աղիսաբեթ խաթունը կը փափաքէր արքունեաց մէջ գործածած օրացոյցին նման օրացոյց մը ունենալ . թագաւորը հրամայեց որ մէկ հատ մը գնեմ , և իրեն համար ալ հասարակապետութեան օրագրութենէն գնեմ , որ թագաւորականին տեղ կը տալէին : Շատ անգամ կը խառնէր զանիկայ , և լուսանցքը մատիտով անուններ կը նշանէր :

Խել մը ատենէ 'ի վեր էր որ թագաւորին քովէն ածելիները առեր էին . ինքը աս բանիս համար շատ նեղութի կը քաշէր , և հարկ կ'ըլլար որ օրուան մէջ երեսը ստէպ պաղ ջրով լուայ : Այն օրերը որովհետեւ երկրորդ անգամ Վաշնակցաց ատենին պիտի ներկայանար , ըսաւ ինծի որ մկրատ կամ ածելի մը գտնամ . բայց ինքը աս բանիս վրայօք չէր ուզեր պահապաններուն հետ խօսիլ : Աս համարձակեցայ ըսելու իրեն՝ թէ աս կերպով ժողովքին երեւալը ազէկ կ'ըլլար , որովհետեւ ժողովուրդը կրնար ըմբռնել թէ ինչ անգութ կերպով կը նայէին զինքը իր արգելանաց մէջ : Սակայն պատասխանեց մէկէն թագաւորը՝ թէ « Պէտք չէ որ ես ուրիշներուն սիրտը շարժելու աշխատիմ , : Ասով հարկ եղաւ որ աս բանիս վրայօք խօսիմ պահապանաց հետ . և հասարակութիւն մէկէն հրաման տուաւ առանձին հրամանագրով մը՝ որ ածելիները թագաւորին տրուին , բայց պայմանաւ որ առանց ներկայութեան երկու պահապանի չկարենայ գործածել :

Ննդեան նախընթաց իրեք օրերը թագաւորը սովորականէն աւելի գրելով անցուց : Այն ատենները կը մտածէին զինքը ուրիշ տեղ փոխադրել և դատաստանական քննութիւնը շուտով լմնցնել : Ինծի ալ հրամայեցին որ պատրաստուիմ ու հարկաւոր եղած բաները կարգի դնեմ . բայց մտածութիւնս ինչի գործ չդրուեցաւ :

Քրիստոսի Ննդեան օրը թագաւորն իր կտակը գրեց . ես կարգացի զանիկայ և օրինակեցի ան օրն որ Տաճարի խորհրդարանին յանձնուեցաւ . ամբողջ իր ձեռքովը գրած էր , ու միայն մէկ քանի տեղ աւրած բաներ կային : Հարկաւոր կը սեպեմ հոս առաջ բերել աս կտակս , որ իր անմեղութեանն ու բարեպաշտութեանը յիշատակարան մըն է :

« Յանուն ամենասուրբ Արրորդութեան , Հօր և Արդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ : Այսօր գեկտեմբերի 25^{ին} 1792 տարւոյն՝ ես Առաքովիկոս Ժ. Թագաւոր Վաղղիոյ անուանեալս , որ չորս ամսէ 'ի վեր իմ ընտանեացս հետ Քարիզու Տաճարի ըսուած աշտարակին մէջ փակուած ըլլալով՝ անոնց ձեռքովն որ ատեն մը իմ հպատակներս էին , ու մէկու մը հետ խօսելու հրաման չունենալով , և ամսուս 11^{ին} սկսեալ և ոչ իսկ իմ ընտանեացս հետ . և դարձեալ դատաստանական քննութիւն մը ինծի դէմ բացուելով՝ որուն վերջը չեմ կրնար գուշակել՝ մարդկային կրից պատճառաւ , և միւս կողմանէ գիտեմապահով որ օրինաց զօրութեամբ չեն կրնար ուղածնին գլուխ տանիլ , Աստուծոյ առջև՝ որ իմ մտացս մի միայն վրկան է և զիս կը տեսնայ , կը յայտնեմ իմ վերջին կամքս հետեւեալ կերպով :

« Հոգիս իմարարչիս Աստուծոյ ձեռքը կը յանձնեմ , և կ'աղաչեմ իրեն որ գթութեամբ ընդունի զայն , ոչ ըստ արդեանց իմոց՝ այլ վասն արդեանց : Յիսուսի Քրիստոսի , որն որ Հօր Աստուծոյ պատարագ ընծայեցաւ՝ զմեզ ազատելու համար , թէպէտ և անարժան էինք , որոնց գլուխը ես եմ :

« Ար մեռնիմ 'ի ծոց մեր կաթողիկէ , առաքելական և հռովմէական մայրեկեղեցւոյն , որուն իշխանութիւնը յաջորդաբար Ս . Պետրոսէ կ'իջնայ , որ 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ ընդունեցաւ :

« Ար հաւատամ և կը խոստովանիմ հաստատութեամբ ան ամէն բան որ հանգանակին մէջ գրուած է : Աստու-

ծոյ և եկեղեցւոյ պատուիրանները , սրբազան և եկեղեցւոյ խորհուրդները , ինչպէս որ կաթողիկէ եկեղեցին կը սորվեցընէ՝ կ'ընդունիմ : Եկեղեցական խնդրոց վէճերու մէջ , որոնք Վրիստուսի եկեղեցին կը խռովեն , չեմ ուզած բնաւ դատաւոր ըլլալ , այլ միշտ հպատակեր եմ , ու թէ որ Մատուած ինձի կեանք տայ՝ պիտի հպատակիմ եկեղեցւոյ առաջնորդաց որոշմունքներուն , որոնք կաթողիկէ սուրբ եկեղեցւոյն սովորութեանցը համեմատ կը գործեն ըստ աւանդելոցն 'ի Վրիստոսէ :

„ Եր ցաւիմ այն ամենայն քրիստոնեայ եղբարցս վրայ , որոնք կրնան մոլորիլ . բայց չեմ դատեր զանոնք , ու կը սիրեմ միշտ 'ի Վրիստոս (Յիսուս) ինչպէս որ մեզմէ քրիստոնէական եղբայրսիրութիւնը կը պահանջէ : Եր աղաչեմ Մատուծոյ որ իմ մեղքերուս թողութի տայ , որոնք ամենայն փութով քննեցի լաւ ճանչնալու ու Մատուծոյ դիմացը խոնարհելու համար : Զկրնալով ուղղափառ քահանայի մը խոստովանիլ , կը խնդրեմ Մատուծմէ որ ընդունի իմ մեղքերուս խոստովանութիւնս որ ըրի իր մեծ վայելութեանը առջեւ , և մասնաւորապէս ընդունի իմ անկեղծ ցաւս որ կը զգամ այնպիսի հրովարտականութեան ստորագրելուս վրայ , որոնք կերպով մը եկեղեցական օրինադրութեանց և իրեն վարդապետութեանը հակառակ կրնան ելլալ , թէպէտ և կամացս ու յօժարութեանցս դէմ ըրած ըլլամ : Եր յուսամ Մատուած որ իմին հաստատուն բաղձանքս կատարէ՝ շնորհելով կեանք և ուղղափառ քահանայ մը որով կարենամ իմ մեղքերուս խոստովանութիւնը կատարել և ընդունիլ իրմէ ապաշխարութեան խորհուրդը :

„ Եր աղաչեմ այն ամէն անձանց , զորոնք անմտադրութեամբ մը վշտացուցած կրնամ ըլլալ (որովհետեւ չեմ յիշեր որ կամովին ասանկ բան ըրած ըլլամ) որ ներեն ինձի . ինչպէս նաեւ այն ամենուն , որոնք թերեւս գայթակղութիւն և չար օրինակ առեր են ինձմէ , որով իրենց փնասու մը պատճառ եղեր

եմ : Եր խնդրեմ ամէն բարեպաշտ անձինքներէ , որ իրենց աղօթքին մէջ զիս ալ յիշեն , որպէս զի Մատուծմէ իմ մեղացս թողութիւն ընդունիմ :

„ Եր ներեմ բոլորով սրտիւ ան ամենուն , որ ինձի հետ թշնամացան առանց իմ կողմանէս պատճառ մը տալու . և կ'աղաչեմ Մատուծոյ որ թողութիւն տայ անոնց , ինչպէս նաեւ այն ամենուն՝ որ թիւր նախանձայուղութեամբ ինձի չարիք հասուցին :

„ Իմ կինս , որդիքներս , քոյրս , իմ մօրաքուրերս , իմ եղբայրներս և բոլոր ազգականներս , կամ որոնք որ ինձի հետ վերաբերութիւն մը ունեցեր են՝ Մատուծոյ կը յանձնեմ . մասնաւորապէս կ'աղաչեմ Մատուծոյ որ գթութեամբ նայի իմ կնոջս , որդւոցս ու քրոջս վրայ , որոնք շատ ատենէ 'ի վեր հաղորդ են իմ վիշտերուս , և թէ որ յանկարծ ես մեռնիմ՝ իր շնորհացը մէջ պահէ զանոնք , քանի որ այս վաղանցուկ աշխարհքիս մէջն են :

„ Որդիքներս իմ կնոջս կը յանձնեմ , թէպէտ ամենեւին մէկ կերպով մըն ալ տարակոյս չեմ ունեցած իր մարական գթութեանը վրայ . մասնաւոր կերպով կը յանձնեմ որ ամէն բանէ առաջ զանոնք բարի քրիստոնեայ և բարի մարդիկ ընէ . սորվեցընէ իրենց թէ աշխարհքիս մեծութիւնները պակասաւոր ու վտանգաւոր բաներ են , եթէ դժբաղդաբար իրենց ալ վիճակելու ըլլայ այդ դառն ճակատագիրը . և ընդհակառակն մտքերնին լաւ տպաւորէ յաւիտենական հաստատուն և անանցանելի փառաց սէրը : Եր աղաչեմ իմ քրոջս ալ՝ որ շարունակէ որդւոցս վրայ ցուցուցած իր գորովալից խնամքը , եթէ թըշուառաբար մայրերնին կորսնցընեն խեղճերը :

„ Եր աղաչեմ կնոջս որ իմ պատճառաւս քաջած նեղութիւններուն ու վիշտերուն ներէ , ինչպէս նաեւ միացեալ եղած ատեննիս տուած ձանձրութիւններուս . նոյնպէս նաեւ ապահով կըրնայ ըլլալ ինքը , որ իրեն դէմ գանդատելու բան մը չունիմ ամենեւին :

„Ար յանձնեմ ամենայն փութով իմ զաւկերներուս՝ որ Մատուծոյ երկիւղը միշտ սրտերնուն մէջը ունենան, զոր ամէն բանէ վեր պէտք է սեպել. և դարձեալ թէ մէջերնին միաբան ըլլան, իրենց մօրը հնազանդ գտնուին, և լաւ ճանչնան այն հոգերն ու վիշտերը՝ որ իրենց համար քաշած է, միշտ յիշելով զիս. կ'աղաչեմ դարձեալ որ իմ քոյրս իբրեւ երկրորդ մայր մը սեպեն իրենց։

„Ար յանձնեմ իմ որդւոյս, որ եթէ դժբաղդաբար թագաւորելու ըլլայ, միշտ իր քաղաքացեաց բարին աչքին առջեւ ունենայ. բոլորովին մոռնայ ինչ և իցէ կերպով եղած ատելութեան և թշնամութեան գործքերը, մանաւանդ այն խեղճութիւններն ու վիշտերը որ կը քաշեմ. գիտնայ որ չկրնար ժողովուրդը երջանիկ ընել, բայց եթէ ըստ օրինաց կառավարելով. միայն՝ օրէնքը պահել տալու, և աղէկութիւն ընելու համար, պէտք է որ ինքն ալ հարկաւոր եղած իշխանութիւնն ունենայ. և թէ որ ազատ չըլլայ իր գործօցը մէջ և ոչ ալ մեծարոյ, տարակոյս չկայ որ աւելի փաստակար կ'ըլլայ քան թէ օգտակար ան տեսակ իշխանութիւնը։

„Ար յանձնեմ դարձեալ իմ որդւոյս այն ամէն անձինքը, որ ինծի հաւատարիմ մնացին որչափ որ պարագաները թոյլ կու տան. և միանգամայն չմոռնայ՝ որ սրբազան պարտք մը ունիմ նրկատմամբ այն անձանց որդւոցը և ազգականաց հետ, որոնք որ իմ պատճառաւս մեռան և կամ թշուառութեան մէջ ինկան։

„Վիտեմ որ ինձի ծառայողներէն շատը՝ իրենց պարտքը ինչպէս որ պէտք էր նէ չկատարեցին, մանաւանդ թէ փոխարէն ապերախտութիւն ըրին. բայց ես կը ներեմ անոնց, (վասն զի գիտեմ որ մարդ խռովութեան ու շփոթութեանց միջոց տէր չէ իր անձին), և կ'աղաչեմ իմ որդւոյս ալ՝ որ ըստ պարագային թողութիւն շնորհէ անոնց։

„Ա՛ռ զէի մէկ ցոյց մը տալ հոս իմ երախտագիտութեանս անոնց, որ վրաս

անկեղծ և անշահասէր գութ մը ցուցին։ Այլ յիրաւի որչափ որ վշտացեր եմ քանի մը անձանց ապերախտութենէն ու նենգութեանը համար, որոնց որ ընդ հակառակն ամէն տեսակ բարիք ըրեր էի, թէ իրենց ըլլայ՝ թէ ազգականներնուն և թէ բարեկամներնուն, այնչափ աւելի ալ մխիթարուեցայ մէկանոնց ինձի ցուցուցած սիրոյն ու երախտագիտութեանը համար, և կ'աղաչեմ իրենց որ ընդունին իմ ՚ի բոլոր սրտէ ըրած շնորհակալութիւններս։ Վերկայ վիճակիս հանգամանացը նայելով, խոհեմութիւն սեպեցի անուննին չտալ՝ զիրենք վտանգի մէջ չձգելու համար. բայց առանձին կը յանձնեմ որդւոյս՝ որ անոնց երախտապարտ ըլլայ։

„Արծեմ յայտնի նախաախնք մը ըրած կ'ըլլայի ազգային զգացման, թէ որ յայտնապէս չյանձնէի իմ որդւոյս Շամիլէի և Հիւ պարոնները, որոնք իմ վրաս ցուցուցած անկեղծ սիրոյն համար ինձի հետ աս տխուր բնակարանիս մէջը փակուած են, իրենց կեանքը վտանգի մէջ դնելով։ Այն բանը կ'ըսեմ Վէրիին համար ալ, որուն բռնած կերպը ամենայն իրօք գովելի է՝ որչափ աւտեն որ հետս մէկտեղ է. և որովհետեւ ինքը ինչուան վերջը ինձի հետ մէկտեղ մնաց, անոր համար կ'աղաչեմ հասարակութեան գլխաւորներուն՝ որ իմ զգեստներս, գրքերս, ժամացոյցս, քրտակս, և ուրիշ պզտի բաներս իրեն տան, որոնք որ հասարակաց խորհրդարանին մէջ պահեստի դրուած են։

„Ար ներեմ բոլորով սրտիւ պահապաններուս ինձի հետ ըրած գէշ վարմունքին, և իրենց բանեցուցած խիստ կերպին. իրաւ է որ հանդիպեցայ ալ կարեկցութիւն ունեցող ու գթած անձանց ալ, և ահա կը մաղթեմ որ վայելեն անոնք այն լիուրի քաղցրութիւնն ու հանդարտութիւնը, որ այսպիսի առաքինութեանց անմեկին ընկերն են։

„Ա՛ղաչեմ Մալէրայ, Վրոնշէ ու Տըսէզ պարոններուն ալ՝ որ իմ սրտանց շնորհակալութիւններս ընդունին իրենց ինձի ցուցուցած խնամքներնուն և իմ

պատճառաւ քաշած վիշտերնուն համար :

Նաւասիկ վերջ կու տամ գրուածքիս , ծանուցանելով Նստուծոյ առջին , որուն ատենին դիմացը պիտի ներկայանամ քիչ ատենէն , թէ խիղճս ամենեւին զիս չստգտաներ ան ամէն յանցանաց համար , որոնց պարտաւոր ամբաստանուած եմ :

Գրեալ յաշտարակի Տաճարին , 25 Դեկտ. 1792 .

ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ

Վեկտեմբերի 26^{ին} երկրորդ անգամ թագաւորը ներկայացաւ Ղզգային ժողովոյն փաստաբանից ատենին . ես ժամանակին թագուհւոյն իմացուցի աս բանս , որպէս զի թմբուկներուն ձայնն ու զինուորաց շարժումը զինքը չվախցրնէ : Թագաւորը առտուն 10^{ին} գնաց հոն ու իրիկուան 5^{ին} դարձաւ , ընդ հսկողութեամբ Շամպոնի և Սանդէռի : Նոյն իրիկունը եկան Սալէրայ , Վրոնշէ ու Տրսէզ պարոնները՝ թագաւորին սեղանէն ելած ատենը . հոն թագաւորը իրենց զովացուցիչ ըմպելիք մը հրամցուց , զոր միայն Պ . Տրսէզ առաւ . թագաւորը շնորհակալ եղաւ անոր՝ որ նեղութիւն յանձն առնելով կարգացեր էր բոլոր իրեն ջատագովական գրուածքը , և անկէ ներքին սենեակը գացին :

Երկրորդ օրը թագաւորը ինձի ալ տուաւ իր վրայ տպուած ջատագովութիւնը , բայց պահապաններուն հրամանաւր : Պահապաններուն մէջէն Սէնսան անունով մէկը , որն որ ամէն տեսակ ծառայութիւն կ'ընէր թագաւորական ընտանեաց համար , յանձն առաւ որ օրինակ մը այն գրուածքէն թագուհւոյն տանի . Սէնսան աս բանս յարմար առիթ սեպելով , երբոր թագաւորը շնորհակալ կ'ըլլար աս իրեն ըրած ծառայութեանը համար՝ իրմէ յիշատակ մը խնդրեց . ան ատեն թագաւորը հանեց վզնոցն ու անոր տուաւ : Սերիշ անգամ մըն ալ պահապանի մը ,

որ նոյնպիսի առթույ մը յիշատակ մը կ'ուզէր , առաւ ձեռնոցները տուաւ . այնչափ եղած էր , որ իր պահապաններն ալ իբրեւ մասունքի տեղ կը դնէին իրեն զգեստեղէնները :

Կարգէ դուրս նստարկութիւն մը ստանամանեաց վրայ :

Երբոր Ղզախու ծովը կը սառի , ձկնորսք՝ ասոր արեւմտեան ափանց շատ կողմերը սառոյցներուն վրայ տնակներ կը շինեն ու կը բնակին մէջը : Բայց երբեմն կը հանդիպի որ սառնամանիքը յանկարծ հալելով , արեւելեան ուժգին հովը սառոյցի բեկորներ իրենց վրայ բռնակող անձինքներովն ու տնով տեղով կը քաշէ ափունքներէն ու ծովուն խորունկ տեղուանքը կը նետէ . ասոնցմէ ոմանք դիմացի ափունքը կ'իյնան , բայց մեծ մասը ջրոյն զոհ կ'ըլլայ : 1835 տարւոյն ձմեռը՝ խեղճ ձկնորս մը դիւրաբեկ սառոյցի կտորի մը վրայ մնացած՝ Վէչի նեղուցէն Սե ծովը բերուեր էր քամիներու սաստկութենէն : Նստելէրքէն տեսան մարդիկ ասոր յուսահատութիւն . բայց ամենեւին ճար չկար ազատելու զանիկայ : Սերիշ ասոր նման դիպուած մըն ալ հանդիպեր է նոյն տարուան դեկտեմբեր ամսուն Ղզախու ծովուն մէջ , որն որ հետեւեալ պատմութիւնն է :

Սե ծովուն Սրիվէննէ գեղը բնակող խազախ մը , որ Նովհաննէս Նոգաբէնքոյ կը կոչուէր , Նոնիէվի մօտ ձկնարանի մը մէջ կը գտնուէր : Վեկտեմբերի 25^{ին} սառնամանիքը խիստ ամուր երևնալով , ասիկայ մղոն մը ծովեզերքէն հեռու առաջ գնաց՝ զննելու համար իր ցանցերը , զորոնք ձգեր էր սառոյցներուն վրայ բացուած ծակերուն մէջ : Բայ աշխատութեանս զբաղած ատենը՝ մէյմ'ալ կընայի որ ան սառոյցին բեկորը , որուն վրայ ինքը կեցած էր , փրթեր զատուեր է , և ծովուն երեսին վրայ աւրագութեամբ առաջ կը քալէ : Խեղճ մարդը տեսնելով որ դարման չկայ ազա-